

Janusz T. Hryniewicz

Partie polityczne i ich rządy wobec wzrostu gospodarczego i reform gospodarczych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej od 1990 roku

SŁOWA KLUCZOWE:*partie, rządy, stabilność polityczna, reformy, strategie gospodarcze*

STUDIA I ANALIZY

Przedmiot i cel opracowania

Przedmiotem opracowania są wybrane zjawiska gospodarcze i polityczne w państwach Europy Środkowo-Wschodniej od 1990 roku. Celem opracowania jest: analiza strategii partii rządzących wobec wzrostu gospodarczego i reform gospodarczych (zmiana instytucjonalna), zbadanie, w jaki sposób stabilność lub niestabilność rządów wiąże się ze zmianami instytucjonalnymi i wzrostem gospodarczym. Teoretyczne zaplecze badań nad partiami i ich rządami stanowić będzie „partisan theory” (teoria poplecznictwa). Dla realizacji celów badawczych wyprowadzonych zostanie pięć hipotez, które następnie poddane zostaną empirycznej weryfikacji.

Wzrost gospodarczy jako kluczowa zmienna wyjaśniana – uzasadnienie wyboru

Wskaźnikiem wzrostu gospodarczego będą roczne zmiany PKB. Wskaźnik ten jest ostatnio uznawany za dość kontrowersyjny. Zarzuca się mu wiele niedociągnięć – od nieprecyzyjnego zdefiniowania po fałszowanie istniejącego stanu rzeczy. Faktycznie, ekonomiści nie do końca są

zgodni, co sposobu definiowania produktu krajowego brutto, co weń wliczać a co nie. Jedną z większych wad wskaźnika stopy wzrostu PKB jest także to, że traktuje on zjawiska gospodarcze, jako wartości autoteliczne. Nie dostarcza informacji o tym, w jaki sposób gospodarka służy ludziom i czy procesy w niej zachodzące sprzyjają (lub nie) poprawie, jakości życia. Wychodząc z tych założeń, prezydent Sarkozy w 2009 roku ogłosił konieczność zerwania z dyktatem statystyk ekonomicznych i wezwał ekonomistów do znalezienia wskaźnika mierzącego związek stanu gospodarki z ludzkim szczęściem. Zaproszono prominentnych ekonomistów, odbywały się dyskusje, ale do tej pory (rok 2013) nie ogłoszono rezultatów.

Dość dobrą propozycją pomiaru jakości życia jest wskaźnik HDI (Human Development Index) obliczany od wielu lat przez analityków ONZ. Od 2010 roku wskaźnik ten jest obliczany w oparciu o następujące elementy: oczekiwana długość życia, poziom wykształcenia i dochód narodowy¹. Jak widać są to kategorie będące następstwem długofalowego wzrostu dobrobytu oraz równie długofalowej polityki społecznej. To powoduje, że wskaźnik ten nie nadaje się do pomiaru bieżących zmian gospodarczych i efektywności działań rządów w tym zakresie np. w skali roku.

Inne stosowane mierniki szczęśliwości pokazują taką oto punktację: Norwegia 51,4, Indie – 50,9, Meksyk 52,9, USA – 37,3, Chiny – 44,7². Inny indeks szczęścia, sygnowany przez ONZ, na pozycji 15 sytuuje Panamę, na 16 Meksyk a na 17 USA, 20 pozycję zajmuje Wenezuela a Francja – 25³. Jak widać wskaźniki te może są lepiej zdefiniowane niż stopa wzrostu PKB, ale dają wyniki bardzo kontrowersyjne. Zastanówmy się teraz, co to znaczy, że dany wskaźnik jest dobry albo zły. Stosowane, w badaniach, wskaźniki muszą się cechować trafnością poznawczą i wyjaśniać zachowania ludzi. Jak powszechnie wiadomo ludzie dążą do tego, żeby być szczęśliwymi – jeżeli tak, to kierunki światowych migracji powinny przebiegać od społeczeństw nieszczęśliwych np. USA do bardzo szczęśliwych np. Wietnam czy Kolumbia. Wiemy jednak, że jest dokładnie odwrotnie. Ludzie emigrują ze społeczeństw szczęśliwych o małym PKB do mniej szczęśliwych, ale o dużym PKB per capita. Jak widać pomiar PKB daje lepszą wiedzę o zachowaniach ludzi niż pomiar szczęścia.

¹ UNDP 2013, <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/> (dostęp: 25.04.2013).

² Happy Planet Index 2013, <http://www.happyplanetindex.org/data/> (dostęp: 8.12.2013).

³ World Happiness Report 2013, http://issuu.com/earthinstitute/docs/worldhappinessreport2013_online, s. 22 (dostęp: 8.12.2013).

Zobaczmy teraz dlaczego wzrost PKB jest dobrym wskaźnikiem oceny zjawisk gospodarczych i działalności rządów w tym zakresie. Obecnie w Europie kluczowym problemem są miejsca pracy i płace realne. Wzrost PKB oznacza, że powstaną nowe miejsca pracy lub co najmniej nie zmniejszy się liczba już istniejących. To samo dotyczy płac realnych. Ludzie domagają się od polityków, żeby ci dołożyli starań, aby miejsc pracy przybywało i rosły płace realne. Co oznacza, że ludzie domagają się od polityków w państwach demokratycznych wzrostu PKB. W związku z tym politycy demokratyczni na tym właśnie się koncentrują. Obserwacja wskaźników PKB ma bardzo duże znaczenie poznawcze, ponieważ pozwala w miarę trafnie przewidywać zarówno zjawiska gospodarcze np. poziom bezrobocia jak i polityczne, np. stabilność rządów, strajki, rebelie itp.

Klasyfikacje ideologiczne partii politycznych i wykorzystane bazy danych

Obliczenia wykonano na zagregowanym zbiorze (zawierającym wskaźniki z kilku baz danych) z użyciem pakietu operacji statystycznych SPSS.

Informacje charakteryzujące orientację ideologiczną partii politycznych pochodzą z bazy danych skonstruowanej w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu w Bernie⁴. Baza danych zawiera zmienne identyfikujące partie polityczne w wielu różnych przekrojach. I tak np. klasyfikacja według tzw. rodzin partyjnych zawiera partie socjalistyczne, konserwatywne, populistyczne, kilka odmian partii komunistycznych i wiele innych. Uwzględniono także inne cechy partii np. religijne, monarchiczne, regionalne itp. Inne zmienne identyfikują tradycyjny podział na prawicę, lewicę i centrum. Ta ostatnia klasyfikacja jest zbieżna z klasyfikacją partii politycznych zawartą w bazie danych Banku Światowego⁵. Gros informacji o systemach politycznych, popularności partii, trwałości rządów, długu publicznego, deficytu budżetowego i związkach zawodowych pochodzi z bazy danych Uniwersytetu w Bernie. Zmienne

⁴ K. Armingeon, D. Weisstanner, S. Engler, P. Potolidis, M. Gerber, *Comparative Political Data Set III 1990–2010*, University of Berne 2012.

⁵ Data Base 2013, <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/0,,contentMDK:20649465~pagePK:64214825~piPK:64214943~theSitePK:469382,00.html> (dostęp: 16.01.2013); T. Beck, G. Clarke, A. Groff, P. Keefer, P. Walsh, *New tools in comparative political economy: The Database of Political Institutions*, „World Bank Economic Review” 2001, September.

mierzące poziom zaawansowania reform oraz wzrostu PKB zostały wzięte z bazy danych Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju⁶. Zmienne charakteryzujące inflację i bezrobocie pochodzą z bazy danych UNECE⁷ oraz Banku Światowego⁸.

Różnice ideologiczne a strategie gospodarcze w państwach demokratycznych

Przyjmijmy dla celów dalszych rozważań, że pod pojęciem ideologii rozumieć będziemy deklarowane w programach i innych przekazach informacyjnych wartości oraz cele, do jakich dąży dana partia lub rząd. Z kolei strategia niech oznacza, widoczną dla obserwatora skłonność danej partii lub rządu do priorytetyzacji takich kategorii jak szybkość reform, deficyt budżetowy, fiskalizm, wydatki rządowe i socjalne. Tak zdefiniowana strategia wchodzi w bardzo bliski związek z terminem polityka gospodarcza, który w odniesieniu do gospodarki oznacza zespół kryteriów, którymi kierują się decydenci w procesie decyzyjnym, albo ustalone i względnie trwałe metody postępowania lub kierunki działania. Jak widać desygnaty tych terminów są do siebie podobne. Okoliczności te sprawiają, że jednoznaczne zakwalifikowanie opisywanych dalej działań ekonomicznych do polityki gospodarczej albo strategii jest niemożliwe. Z tego względu zdarzy się, że pojęcia te będą używane zamiennie.

Dość dobrym narzędziem analizy tej problematyki jest teoria poplecznictwa („partisan theory”). W dalszej części opracowania obu tych terminów będę używał zamiennie. W myśl teorii poplecznictwa partie polityczne różnią się programami i celami, ponieważ obsługują interesy różnych grup społecznych⁹. Używana w badaniach teorii poplecznictwa terminologia odwołuje się do klasyfikacji partii w kategoriach: lewicowe, prawicowe, konserwatywne, socjaldemokratyczne, liberalne itp.

Badania inspirowane „partisan theory” mają dość długą historię. Jeszcze w latach 70. XX wieku przeprowadzono studia nad preferencjami gospodarczymi rządów lewicowych, konserwatywnych i centrowych

⁶ Forecat 2012 Forecasts, Macro Data, Transition Indicators, <http://www.ebrd.com/pages/research/economics/data/macro.shtml#ti> (dostęp: 20.01.2013).

⁷ UNECE 2013 Statistical Database, compiled from national and international official sources, <http://w3.unece.org/pxweb/> (dostęp: 25.04.2013).

⁸ World Bank 2013 <http://data.worldbank.org/indicator> (dostęp: 24.02.2013).

⁹ O.H. Swank, *Popularity functions based on partisan theory*, „Public Choice” 1993, Issue 4, s. 339–340.

w 12 państwach Europy i Ameryki Północnej. Okazało się, że rządy prowadzą politykę makroekonomiczną stosownie do obiektywnych interesów gospodarki i subiektywnych preferencji klasowo definiowanego politycznego zaplecza rządu¹⁰.

W późniejszych latach podziały klasowe stały się mniej oczywiste. Zwłaszcza, dlatego, że wraz z deindustrializacją państw demokratycznych zaczęła się kurczyć klasa robotnicza – tradycyjne zaplecze partii lewicowych. Można sądzić, że było to powodem zmiany terminologii przez lewicowych polityków a także badaczy inspirowanych teorią poplecznictwa. I tak np. partie lewicowe coraz rzadziej odwołują się do klasy robotniczej, a częściej do pracobiorców i osób mniej bogatych. Partie prawicowe odwołują się do ludzi relatywnie bardziej zamożnych¹¹.

Niezależnie od przemian struktury społecznej, tradycyjna symbolika ideologiczna nadal różnicuje programy partyjne. Wynika to z badań w 24 państwach OECD w latach 1945–1998. Badano intensywność pojawiania się haseł i sentencji gospodarczych w programach i innych komunikatach partii:

- 1) komunistycznych i lewicowo-socjalistycznych,
- 2) socjaldemokratycznych,
- 3) chrześcijańskich demokratów,
- 4) liberalnych.

Dwie pierwsze grupy to partie lewicowe, pozostałe to partie prawicowe. Okazało się, że w komunikatach partii lewicowych dominowały takie terminy jak: korporatyzm, władza polityczna, pokój, krytyka UE i planowanie. Natomiast język partii prawicowych zdominowany był przez: inicjatywę, wolne przedsiębiorstwo, decentralizację. Zdaniem autorów, symbolem polityki ekonomicznej lewicy jest keynesizm, natomiast prawicy – produktywność¹². Jak widać różnice ideologiczne dość silnie różnicują wizerunki partyjne tworzone na użytek opinii publicznej.

Inne badania porównawcze pokazują, że dbałość o interesy zaplecza politycznego jest dość wyraźnie widoczna wtedy, gdy partie lewicowe albo

¹⁰ D. Hibbs jr., *Political parties and Macroeconomic policy*, „American Political Science Review” vol. (4), s. 1467–1487.

¹¹ J.E. Roemer, *The Strategic Role of Party Ideology When Voters are Uncertain in about How the Economy Works*, „The American Political Science Review” 1994, vol. 2, s. 304–323.

¹² A. Volkens, *Quantifying the elections programmes. Coding procedures and controls*, [w:] I. Budge, H-D. Klingerman, A. Volkens, J. Bara, E. Tannenbaum (red.), *Mapping Policy Preferences. Estimates for Parties, Elections and Governments 1945–1998*, Oxford University Press 2001, s. 106 i nast.

prawicowe sprawują władzę. I tak np. badania zrealizowane w państwach OECD w latach 90. XX wieku pokazały, że partie konserwatywne obniżają płace minimalne i świadczenia socjalne oraz zmniejszają podatki, ponieważ dopasowują się w ten sposób do swoich wyborców, którzy tego właśnie oczekują. W efekcie nierówności są większe, gdy u władzy są rządy konserwatywne¹³. Porównania najnowszej historii gospodarczej państw o orientacji socjaldemokratycznej oraz liberalno-rynkowej pokazują, że w tych pierwszych skuteczniej dba się o zatrudnienie (mniejsze bezrobocie), ale towarzyszyła temu relatywnie większa inflacja. Nowe procesy, takie jak globalizacja, nie mają wpływu na zacieranie się różnic ideowych między partiami. Dla partii lewicowych globalizacja jest źródłem nowych bodźców do osiągania celów polityki redystrybucyjnej na rzecz grup dotkniętych restrukturyzacją i dyslokacją miejsc pracy¹⁴.

Jak widać rdzeniem teorii poplecznictwa jest konstatacja, że partie lewicowe i prawicowe wtedy, gdy sprawują rządy, odmiennie kształtują strategie gospodarcze. W szczególności partie lewicowe są bardziej skłonne do prowadzenia ekspansywnej polityki gospodarczej nastawionej na zmniejszenie bezrobocia i wysoki wzrost PKB, ale towarzyszy temu większe ryzyko inflacji.

Omówione wyżej badania opierały się na założeniu *implicite* lub *explicite*, że strategie te są stabilne i realizowane w warunkach akceptowalnej pewności co do ich skutków. Tak jednak nie jest, bowiem jak wynika z analiz jednego z klasyków teorii poplecznictwa D. Hibbsa, rządy działają w warunkach niewystarczającej wiedzy. Niepewność dotyczy tego, w jaki sposób polityka ekspansji popytowej przełoży się na nowy większy wzrost PKB i nową większą inflację. Dlatego realizowane strategie są niestabilne i polegają na analizach *ex post*, nowych projekcjach przyszłości i dostosowań realizowanych strategii¹⁵.

Omawiane tu strategie partii lewicowych i prawicowych przekładają się na naukowy spór między ekonomią podażową i stymulowaną teorią Keynesa – ekonomią popytową. Ta pierwsza głosi, że wzrost jest większy, gdy ludzie nie napotykają przeszkód, gdy tworzą podaż, tzn. produkują dobra i usługi. Sprzyja temu odchodzenie od regulacji, zmniejszanie

¹³ C. Boix, *Political Parties. Growth and Equality. Conservative and Social democratic Economic Strategies in the World Economy*, Cambridge University Press 1998, s. 48–49.

¹⁴ G. Garrett, *Partisan Politics in the Global Economy*, Cambridge University Press 1998, s. 11–19.

¹⁵ D. Hibbs, *The Partisan Model Of Macroeconomic Cycles: More Theory And Evidence For The United States*, „Economics & Politics” 1994, vol. 1, s. 1–23.

podatków od płac i zysków. Oczekiwane korzyści dla konsumenta to więcej dóbr na rynku i ich niższe ceny.

Argumenty na rzecz polityki popytowej znajdujemy m.in. u A. Przeworskiego i F. Limongiego, którzy piszą, że stymulowanie przez państwo zjawisk gospodarczych wiąże się ze zwiększeniem „rozmiaru rządu” (wydatki na administrację, szczegółowe regulacje). Cytowani autorzy przyznają, że „rozmiar rządu” działa negatywnie na wzrost PKB. Z drugiej jednak strony wydatki rządowe podnoszą wzrost i efekt ten jest większy niż negatywne oddziaływanie „rozmiaru rządu”. Ponadto, rynek dostarcza niekompletnych informacji. Przedsiębiorcy i inwestorzy są narażeni na nieprzewidywalne zmiany. Wzrost potrzebuje stabilnego rynku i instytucji, które zabezpieczają inwestorów, gwarantują depozyty, utrzymują sądy itp. Jakkolwiek mniej działalności państwa to mniejsze wydatki i lepiej dla wzrostu, to jednak instytucje i regulacje są niezbędne. Dobra polityka to taka, która znajduje optimum między tymi rozbieżnymi wymogami¹⁶. Problem jest dość skomplikowany, bowiem z analiz empirycznych wynika, że stosowalność koncepcji Keynesa zależy od poziomu rozwoju gospodarczego. I tak, w krajach o relatywnie niższym poziomie PKB większy wzrost osiągnęły te spośród nich, które miały mniejsze wydatki publiczne i niższe podatki¹⁷. Dodać także trzeba, że zbyt daleko posunięta polityka podażowa grozi niepokojami społecznymi strajkami, rebeliami i destrukcją nie tylko wzrostu, ale i demokracji.

Nie tylko rządy działają w warunkach ograniczonej informacji. Dotyczy to również wyborców. Nie wszyscy ludzie mają dostateczną wiedzę o zjawiskach ekonomicznych i powiązaniach między nimi. Nie zawsze też poszukują informacji o ekonomicznej zawartości programów wyborczych, stąd też zdarza się, że ich poparcie dla danej partii ma dość przypadkowy charakter¹⁸. Wnioski te wynikają z badań zrealizowanych w USA. Warto o nich pamiętać w trakcie lektury analiz dotyczących krajów Europy Środkowo-Wschodniej.

¹⁶ A. Przeworski, F. Limongi, *Political Regimes and Economic Growth*, „The Journal of Economic Perspectives” 1993, vol. 3, s. 65 i nast.

¹⁷ E. Palócz, *Different trajectories of Central Eastern European countries after the crisis*, [w:] G. Gorzelak, G. Chor-Ching, K. Fazekas (red.), *Adaptability and Change: The Regional Dimensions in Central and Eastern Europe*, Warszawa 2012, s. 71.

¹⁸ J.E. Roemer, *The Strategic Role of Party Ideology When Voters are Uncertain in about How the Economy Works*, „The American Political Science Review” 1994, vol. 2, s. 304–323.

Metodologiczny status „partisan theory” oraz sposób jej dalszego wykorzystania, jako teorii reprezentacji zbiorowych interesów ekonomicznych przez partie i ich rządy

Zastanówmy się teraz nad uniwersalnością „partisan theory” w zakresie wyjaśniania zachowań wyborczych i strategii gospodarczych partii rządzących. Prawdopodobnie większość ludzi najpierw zastanawia jak rządy danej partii mogą poprawić poziom stopy życiowej ludzi „takich jak ja” a potem oddaje głos na stosowną partię. Jednak nie wszyscy wyborcy kierują się wyłącznie interesem ekonomicznym. Dla niektórych wyborców ważne są również wartości niematerialne, np. to, czy dana partia gwarantuje, że będzie dążyć do tego, aby stan rzeczy w państwie był zgodny z poczuciem moralnej słuszności. Potwierdzeniem siły takich oczekiwań mogą być manifestacje na rzecz równych praw osób homoseksualnych jak i przeciwników małżeństw homoseksualnych. Na przykład w Paryżu 13 stycznia 2013 r. i 24 marca 2013 r. manifestacje sprzeciwu zgromadziły po około 300 tys. uczestników¹⁹. Można sądzić, że problematyka ta dla części wyborców jest wyznacznikiem decyzji wyborczych. Potwierdzają to badania R. Markowskiego zrealizowane w 4 państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Wynika z nich, że decyzje wyborcze są następstwem syntezy czynników ekonomicznych, kulturowych i historycznych²⁰.

Wcześniej cytowano badania amerykańskie, z których wynikało, że są tacy wyborcy, którzy nie zdają sobie sprawy ze swoich ekonomicznych interesów. Są też i tacy, dla których najważniejsze jest to czy partia ma program zgodny z tradycją narodową, moralnie słuszny itp. Do tego dodać trzeba, są tacy ludzie, którzy w mniejszym stopniu zastanawiają się nad własnym interesem ekonomicznym, ponieważ uważają, że ich pomyślność jest funkcją dobrego stanu państwa, jako całości i szukają takiej partii, której program w największym stopniu spełnia to kryterium. Może się zatem zdarzyć, że są tacy bogaci przedsiębiorcy, którzy głosują na partię lewicową zwiększającą podatki, ponieważ obawiają się rewolt albo uznają to za sprawiedliwe.

Uwzględnić należy, że decyzja wyborcza, jak każda inna, jest następstwem syntezy wielu różnych czynników. I tak, np. dana partia ma program ideowy zgodny z moralnością wyborcy, ale program ekonomiczny

¹⁹ Onet 2013 <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/francja-kilka-tysiecy-osob-protestowalo-przeciwko-1,5460293,wiadomosc.html> (dostęp: 4.05.2013).

²⁰ R. Markowski, *Political parties and ideological spaces in East Central Europe*, „Communist and Post-Communist Studies” 1997, vol. 3, s. 221–254.

trochę niezgodny. Wyborca silnie zorientowany na światopogląd może być za. Natomiast, jeżeli program ekonomiczny będzie o wiele bardziej niezgodny z interesem ekonomicznym, światopogląd zejdzie na drugi plan i głos zostanie oddany na partię o programie bardziej dopasowanym do interesu ekonomicznego.

Jak widać teoria poplecznictwa nie jest uniwersalna i odnosi się do tych wyborców, którzy na plan pierwszy wysuwają własny interes ekonomiczny. Ludzie tacy prawdopodobnie stanowią większość, jednak jak wskazuje powyższa analiza rozmiar tej większości może być zmienny i niezwykle trudno policzalny. Zdając sobie sprawę z tych ograniczeń, w trakcie dalszych analiz nacisk położony zostanie na reprezentowanie przez partie interesów ekonomicznych i tworzenie polityki gospodarczej.

Teoria poplecznictwa w zbyt małym stopniu uwzględnia problematykę przywództwa. Z dotychczasowych rozważań wynika, że na gruncie teorii poplecznictwa polityka podaźowa jest preferowana przez partie prawicowe, a popytowa przez lewicowe. Na ile uniwersalna jest ta teza? Najnowsza historia Europy pokazuje, że istnieją odstępstwa od tych reguł. Przywódcy polityczni, jedni mniej, inni bardziej, czują się odpowiedzialni za funkcjonowanie państw i społeczeństw, jako całości. Wtedy podejmują decyzję rozbieżne z bieżącym interesem własnej bazy wyborczej. Przykładem może być wspólny projekt tzw. „trzeciej drogi” lewicowych przywódców Blaira, Clintona i Schrödera.

Może się zdarzyć, że zbyt duże transfery socjalne, przesadne regulacje i duży rozmiar długu publicznego skutkują zagrożeniami w postaci pogorszenia pozycji państwa na rynkach finansowych (wzrost rentowności obligacji), pogorszeniem klimatu dla inwestorów, brakiem bodźców do restrukturyzacji firm itp. Może wtedy dojść do tego, że zaistniała sytuacja jest przez prawicowych i lewicowych polityków traktowana jako zagrożenie niedające się dłużej tolerować i konieczne zmiany przeprowadza ta partia, która jest aktualnie u władzy. I tak np. w Niemczech reformy opieki społecznej i rynku pracy (w latach 2003–2005), zgodne z duchem polityki podaźowej, przeprowadził lewicowy rząd kierowany przez Gerharda Schrödera. Obecny stan gospodarki niemieckiej i poziom zatrudnienia są wzorem dla innych państw europejskich.

Istotą „partisan theory” jest to, że służy ona wyjaśnieniu gospodarczych strategii rządów będących następstwem relacji między uczestnikami międzypartyjnej gry parlamentarnej. Nie uwzględnia natomiast tego, że w państwach demokratycznych rządy muszą się liczyć z możliwością spontanicznego lub zorganizowanego oporu wobec realizowanych

strategii gospodarczych. W społeczeństwach demokratycznych mamy do czynienia z dużą ilością różnego typu zorganizowanych grup interesu nieuczestniczących w rywalizacji o władzę polityczną (np. związki zawodowe, stowarzyszenia pracodawców), ale zainteresowanych treścią gospodarczych decyzji rządów. Wśród tych grup szczególne znaczenie mają związki zawodowe.

Teoria poplecznictwa jest uogólnieniem statystycznym i zarazem historycznym. Statystycznym, dlatego, że odnosi się do sytuacji nieultymatywnych, do tzw. „normalnych czasów” i (najprawdopodobniej) większości wyborców a historycznym, ponieważ dotyczy państw demokratycznych i ogranicza się do uczestników gry parlamentarnej.

Podział na lewicę i prawicę jest dość często uznawany za coraz bardziej nieadekwatny. Jednym z ważniejszych argumentów jest zmniejszanie się lub wręcz zanik tradycyjnej lewicowej bazy wyborczej w postaci klasy robotniczej. W efekcie partie lewicowe redefiniują swój elektorat i wizerunek odchodząc od terminologii klasowej. I tak np. z badań nad strategiami partyjnymi w epoce postindustrialnej globalizacji wynika, że partie lewicowe odwołują się do tzw. „nowych biednych” i w ogóle mniej bogatych, z naciskiem na nierówności społeczne, natomiast w warstwie ideowej głoszą większą tolerancję dla nowych stylów życia. Partie prawicowe są bardziej tradycyjne. Partie konserwatywne akcentują „zmniejszanie rządu i kładą mniejszy nacisk na nierówności. Z kolei liberałowie są jeszcze bardziej skłonni do ograniczania roli rządu”²¹.

Sumując dotychczasowe rozważania stwierdzić należy, że w zachodnioeuropejskich państwach demokratycznych, mimo przemian ekonomicznych i struktury społecznej, różnice ideologiczne między partiami są nadal dość wyraźne.

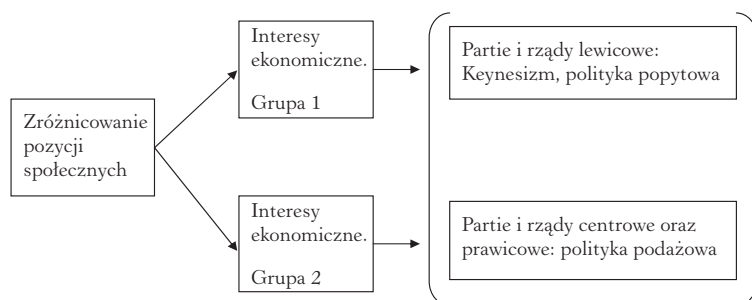
Różnice te mają wpływ na kształtowanie odmiennych strategii gospodarczych, gdy partie lewicowe lub prawicowe sprawują rządy. Zakładając, że nierówności społeczne (dochodu, władzy, stopy życiowej) są w dającej się przewidzieć przyszłości trwałym elementem państw demokratycznych, możemy oczekiwać, że równie trwałe będzie podział ideologiczny partii politycznych. Jest to niezależnie od kłopotów nauk społecznych ze zdefiniowaniem współczesnych klas społecznych, granic między nimi i umiejscowieniem ich w procesach globalizacyjnych. Nie zależy to także od tego, jak bardzo zbliżą się do siebie programy partii lewicowych i prawicowych. Rozbieżność wizji świata i interesów między bogatymi i bied-

²¹ I. Barrington, M.J. Bosia, K. Bruhn, S. Giaimo, D.E. McHenry jr, *Comparative Politics. Structures and Choices*, Boston 2010, s. 134 i nast.

nymi jest zjawiskiem uniwersalnym. Z tego względu na wolnym rynku idei w państwach demokratycznych zawsze będzie istniało wystarczająco dużo ludzi biednych (albo bogatych), którzy będą mieli zapotrzebowanie na to, aby ktoś wyraził ich interesy ekonomiczne i wizję świata oraz stwierdził, że dołoży starań, aby stan rzeczy był bardziej zgodny z wizją tego, co dobre i sprawiedliwe „dla ludzi takich jak my”. Wyrazicielami tych aspiracji będą tak czy inaczej partie polityczne, związki zawodowe i podobne im stowarzyszenia lub ruchy społeczne o odmiennych ideologiach – inne dla biednych, inne dla bogatych.

Spróbujmy teraz zrekonstruować teorię poplecznictwa jako statystyczną prawidłowość **reprezentacji zbiorowych interesów ekonomicznych przez partie polityczne i ich rządy**. Uwidocznione na rysunku nawiasy zakreślają pole dalszych usiłowań badawczych.

Rys. 1. Rekonstrukcja „partisan theory”, jako statystycznego prawa reprezentacji zbiorowych interesów ekonomicznych oraz jej elementy wykorzystane do analizy polityki partii i rządów w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, w nawiasach

Ludzie różnią się pozycjami społecznymi. Z pozycją społeczną wiążą się interesy ekonomiczne. Większość ludzi popierając daną partię, kieruje się zgodnością jej programu z własnym interesem ekonomicznym. Interesy ekonomiczne możemy (na dość wysokim poziomie abstrakcji) podzielić na dwie grupy. Pierwsza to interesy związane z dużą redystrybucyjną rolą państwa w gospodarce, które gwarantuje wysoki poziom stopy życiowej poprzez różne formy programów socjalnych i podejmuje regulacje zabezpieczające przed bezrobociem. Drugą grupę tworzą interesy związane z małą redystrybucyjną rolą państwa, decentralizacją i deregulacją rynku pracy. Pierwszą grupę interesów obsługują partie lewicowe, a drugą prawicowe i centrowe. Z cytowanych wcześniej badań wynika, że rządy partii lewicowych cechują: niski poziom bezrobocia, relatywnie większa inflacja, większy udział podatków w PKB i ich centralizacja,

większy udział wydatków rządowych w PKB, większy deficyt budżetowy i większe transfery socjalne. Rządy partii prawicowych cechuje odwrotność tych działań.

Uwidocznione na rysunku nawiasy pokazują, że przedmiotem badań będzie analiza związków korelacyjnych między ideową charakterystyką partii rządzących a realizowaną polityką gospodarczą.

Różnice ideologiczne a strategie gospodarcze w państwach demokratycznych Europy Środkowo-Wschodniej w świetle „partisan theory” oraz hipoteza 1

Zobaczmy teraz, jakie wnioski wynikają z zaprezentowanych wyżej analiz dla opisu sytuacji państw Europy Środkowo-Wschodniej. Czy „partisan theory” ma zastosowanie do analizy sytuacji w tych państwach? Czy system partyjny jest mniej więcej trwale ukształtowany? Czy wyborcy głosują zgodnie z własną pozycją społeczną i interesami ekonomicznymi?

W pierwszych latach po transformacji państw Europy Środkowo-Wschodniej zachowania wyborców i polityków nie zawsze układały się zgodnie z teorią poplecznictwa. Jedną z ważniejszych osobliwości pierwszych lat transformacji, nie tylko postkomunistycznej, było duże znaczenie niepartyjnych aktorów sceny politycznej. I tak np. w Hiszpanii był to król, w Portugalii po Rewolucji Goździków ruch oficerów. W państwach postkomunistycznych politycy chcieli osiągnąć szersze polityczne cele (zmianę ustrojową), niż tylko podział miejsc w parlamencie. Stąd też głosowanie miało charakter ustrojowy a nie doraźno-ekonomiczny. W Polsce w pierwszych miesiącach po zmianie ustroju znaczącą rolę odgrywał związek zawodowy, który „rozpostarł parasol ochronny nad reformami”. W Rumuni rajdy górniczych związkowców z doliny Ju na Bukareszt obalały rządy albo rozganiały wiece opozycji. (W trakcie dalszych analiz sprawdzimy czy związki zawodowe nadal są znaczącym aktorem sceny politycznej w obserwowanych państwach).

Wyborcy w państwach postkomunistycznych nieco rzadziej niż w państwach Zachodniej Europy kierowali się kryteriami ekonomicznymi i w mniejszym stopniu przynależność klasowa decydowała o poparciu danej partii.

Nieco bardziej zbliżony do zachodnioeuropejskiego był w latach 90. XX w. układ preferencji wyborczych w Czechach. W latach 90. wyborcy z klasy robotniczej w Czechach wyraźnie byli bardziej skłonni

od wyborców z innych grup do głosowania na partie lewicowe, natomiast samozatrudnieni i specjaliści – na partie prawicowe. Wskazuje to na relatywnie duże znaczenie problematyki klasowej w zachowaniach politycznych. W tym samym czasie w Polsce i na Węgrzech przynależność klasowa nie miała tak wyraźnego wpływu na popieranie partii lewicowych. W innych (poza Czechami) państwach Nowej Europy o wiele większe znaczenie miały takie problemy jak prywatyzacja i stosunek do komunizmu²². Pojawił się nawet termin „czeski wyjątek” (na tle reszty Europy Wschodniej) symbolizujący relatywnie duże znaczenie postaw ekonomicznych w decyzjach wyborczych i polityce partyjnej. Termin „czeski wyjątek” był bardzo mocno eksponowany i wykorzystywany w polityce zagranicznej przez Wacława Klaus²³.

Z kolei badania zrealizowane w pięciu państwach Europy Środkowo-Wschodniej (Bułgaria, Czechosłowacja, Węgry, Polska i Rumunia) pokazały, że pozycja społeczna i postawy ekonomiczne respondentów mają znaczący wpływ na ich opinie dotyczące zmian rządów²⁴. Analiza zachowań wyborczych w latach 1996–2006 pokazała, że wraz z krystalizacją systemów partyjnych w państwach Nowej Europy, spada znaczenie problematyki historycznej i rośnie znaczenie problematyki ekonomicznej w zachowaniach wyborczych. „Czeski wyjątek” przestaje być tak wyraźny i staje się tylko różnicą²⁵.

Odnosząc to do „partisan theory” odnotować należy, że już w latach 90. dość wyraźnie uwidoczniły się społeczne korelaty skłonności do lewicowej lub prawicowej ideologii i czynniki socjoekonomiczne okazały się istotne dla wyjaśnienia fluktuacji systemów partyjnych. Z drugiej jednak strony, znaczenie wyjaśniające miały także: historia przedkomunistyczna i drogi dojścia do demokracji²⁶. Tak czy inaczej związek między pozycją socjoekonomiczną wyborców, ich preferencjami ekonomicznymi,

²² H. Kitschelt, Z. Mansfeldova, R. Markowski, G. Toka, *Postcommunist Party Systems. Competition, Representation and inter Party Cooperation*, Cambridge University Press 1999.

²³ M. Vachudova, *The Czech republic: The Unexpected Force of Institutional Constrains*, [w:] J. Zielonka, A. Pravda (red.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe. International and Transnational Factors*, Oxford University Press 2001, s. 325–362.

²⁴ R. Rose, W.T.E. Mishler, *Mass Reaction to Regime Change in Eastern Europe: Polarization or Leaders and Laggards?*, „British Journal of Political Science” 1994, Issue 2, s. 159–182.

²⁵ Na podstawie S. Saxonberg, *Post-Communist Welfare Attitudes: Was Czech Exception is a Myth?*, „East European Quarterly” 2007, vol. 1, s. 81–115.

²⁶ R. Markowski, *Political parties and ideological spaces in East Central Europe*, „Communist and Post-Communist Studies” 1997, vol. 3, s. 221–254.

szukaniem przez nich związku między programem partii a własnym dobrobytem oraz sposobem konstrukcji ideologii partyjnych stawał się coraz bardziej widoczny.

Uważa się, że najważniejsze zmiany systemów politycznych i partyjnych w państwach Nowej Europy dokonały się w latach 1990–1993. Potem następowała konsolidacja partii politycznych i systemy rządzenia zaczęły się upodabniać do zachodnioeuropejskich. I tak np. trwałość rządów w latach 1990–2004 wynosiła w państwach Nowej Europy 1,5 roku, bardzo niewiele mniej niż w latach 1950–1983 w Europie Zachodniej – 1,8 roku. Podobnie kształtowała się przeciętna liczba partii w rządzie na wschodzie i zachodzie Europy – 2,5, z wyjątkiem Słowenii – 3,3 i Łotwy – 3,6. Podobna jest także liczba ministerstw w rządach²⁷. Z kolei z badań obejmujących lata 1990–2003 wynika, że ekonomia ma znaczenie, ponieważ pogorszenie gospodarki, podobnie jak na zachodzie Europy, jest zagrożeniem dla trwałości rządu. Ponadto czynniki strukturalne takie jak: posiadanie większości (lub nie) w parlamencie, liczba partii w rządzie, mają taki sam wpływ na trwałość rządów w krajach postkomunistycznych jak i w zachodnioeuropejskich²⁸.

Niezależnie od tych podobieństw, należy zwrócić uwagę na odmienności systemów politycznych w państwach Nowej Europy. I tak np. rozróżnienie na partie lewicowe i prawicowe jest w Nowej Europie relatywnie bardziej rozmyte. W Zachodniej Europie związek między lewicą, prawicą i polityką gospodarczą jest bardziej wyraźny²⁹. Wiąże się to z tym, że w państwach Nowej Europy dość duże znaczenie w definiowaniu lewicy i prawicy ma historia oraz odwołanie się do wartości moralnych³⁰.

Możliwość wyboru strategii gospodarczej przez rządy państw Nowej Europy była ograniczona przez czynnik zewnętrzny, jakim było wdrażanie reform gospodarczych. Niektórzy badacze tej problematyki wyrażają pogląd, że reformy powiodły się właśnie, dlatego, że to nie krajowi politycy

²⁷ F. Müller-Rommel, K. Fettelschoss, P. Harfst, *Party government in Central Eastern European democracies: A data collection (1990–2003)*, „European Journal of Political Research” 2004, vol. 43, s. 869–893.

²⁸ E. Tzelgov, *Communist successor parties and government survival in Central Eastern Europe*, „European Journal of Political Research” 2011, vol. 4, s. 530–558.

²⁹ L.M. Savage, *A product of their bargaining environment; Explaining government duration in Central and Eastern Europe*, Paper prepared for the 2012 Political studies Association Annual Conference, s. 11.

³⁰ R. Markowski, *Political parties and ideological spaces in East Central Europe*, „Communist and Post-Communist Studies” 1997, vol. 3, s. 221–254.

nimi kierowali, ale Waszyngton, Berlin, Paryż, Bank Światowy i MFW³¹. Innym ograniczeniem była konieczność wdrożenia zobowiązań wynikających z traktatów akcesyjnych do UE. Potwierdzenie tych prawidłowości znajdujemy w tabeli zawierającej średnią ocenę poziomu zaawansowania sześciu reform gospodarczych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

Tabela 1. Relatywne natężenie wdrażania reform w latach 1990–2010, w 9 państwach (Czechy – b.d.)

Rok	Średnia punktacja dla zaawansowania 6 reform	Rok	Średnia punktacja dla zaawansowania 6 reform	Skala od 1 do 4,5 Osiągnięcie standardu gospodarki rynkowej identyfikuje punktacja 4,5.
1990	1,4630	2002	3,6611	
1991	1,9167	2003	3,6889	
1992	2,3426	2004	3,7185	
1993	2,8759	2005	3,7833	
1994	3,1537	2006	3,8111	
1995	3,2056	2007	3,8111	
1996	3,3056	2008	3,8167	
1997	3,4315	2009	3,8222	
1998	3,4704	2010	3,8556	
1999	3,5185	2011	3,9000	
2000	3,5704	2012	3,9000	
2001	3,6204			

Źródło: obliczenia własne na podst. opisanych wcześniej baz danych.

Jak widać zapał reformatorski znacznie osłabł po wstąpieniu do UE. W latach 2005–2006, wyraźnie spadły przyrosty postępu reform, a w 2010 zatrzymały się, mimo że żadne z państw nie osiągnęło punktacji równoznacznej z pełnym standardem gospodarki rynkowej. Niestety nie wiemy, jaką punktację na zastosowanych skalach uzyskiwałyby państwa Europy Zachodniej. Skądinąd wiadomo, że niektóre z nich są dość zetatyzowane i mało „rynkowe”. Jak to później zobaczymy poziom zaawansowania reform jest dość zróżnicowany w obserwowanych krajach. Osiągnięty wskaźnik trzeba uznać za wystarczający do tego, aby uznać gospodarkę rynkową za per saldo ugruntowaną w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Dla uwiarygodnienia tej oceny odwołam się do autorów monografii gospodarek 10 państw Nowej Europy, którzy stwier-

³¹ J. Sepiół, *Przyszłość Europy Środkowej*, [w:] A. Kukliński, J. Woźniak (red.), *Transformacja sceny europejskiej i globalnej XXI wieku. Strategie dla Polski*, Kraków 2012, s. 58–59.

dzają, że proces postsocjalistycznej transformacji zakończył się z chwilą wejścia tych państw do Unii Europejskiej³². Konkludując, możemy przyjąć, że po 2004 roku Nowa Europa porusza się po tych samych drogach gospodarczych i politycznych, co Europa Zachodnia.

Sensowne zatem jest poszukiwanie w państwach Nowej Europy podobnych prawidłowości jak w innych państwach demokratycznych. Jakie to ma znaczenie dla analizy związku między ideologią rządu a stanem gospodarki? Ideologiczne cechy rządu wiążą się z metodami prowadzenia polityki gospodarczej państwa. Polityka gospodarcza może mieć nastawienie prorynkowe i podażowe albo nastawione na obronę miejsc pracy z relatywnie większym naciskiem na programy socjalne. Wtedy „rozmiar rządu” jest relatywnie większy czego wyrazem jest większy udział podatków w PKB. Rządy lewicowe współwystępują z polityką prosocjalną a centrowe i prawicowe z prorynkową i pro wzrostową. Prawidłowości te są podstawą do wysunięcia pierwszej z weryfikowanych tu hipotez.

Hipoteza 1. Różnice ideologiczne rządów (lewica, prawica, centrum) współwystępują z różnymi wskaźnikami stanu gospodarki (udział podatków w PKB, dług publiczny w % PKB, inflacja, roczna stopa bezrobocia, transfery socjalne inne niż świadczenia w naturze w % PKB).

Reformy gospodarcze i strategie gospodarcze w państwach Europy Środkowo-Wschodniej oraz hipoteza 2

Pierwsze lata po transformacji we wszystkich omawianych państwach stały pod znakiem zmian ustrojowych i reform gospodarczych. Na substancjalną zawartość reform ekonomicznych można spojrzeć pod kątem konsensusu waszyngtońskiego. Na tej podstawie P. Samecki wyróżnia 4 rodzaje działań:

1. Makroekonomiczne, nakierowane na uzyskanie niskiej inflacji i stabilności fiskalnej.
2. Liberalizacja, deregulacja, wymienność walut, likwidacja subsydiów dla przedsiębiorstw i barier handlowych.
3. Prywatyzacja.
4. Przebudowa administracji publicznej. Jedne kraje wdrażały reformy szybciej inne wolniej.

³² E. Palócz, *Different trajectories of Central Eastern European countries after the crisis*, [w:] G. Gorzelak, G. Chor-Ching, K. Fazekas (red.), *Adaptability and Change: The Regional Dimensions in central and Eastern Europe*, Warszawa 2012, s. 9.

Dane dla lat 1989–2007 pokazują, że najwyższą ratę wzrostu – 147% uzyskały te z nich, które zastosowały „terapię szokową”, natomiast państwa o wolniejszym tempie reformowania osiągnęły wzrost rządu – 122%³³. Warto zauważyć, że podobne wnioski uzyskali inni badacze w oparciu o dane dotyczące zatrudnienia i produktywności³⁴.

Polityka gospodarcza rządów państw Nowej Europy była i jest nadal znacznie bardziej skomplikowana niż w państwach o ugruntowanej gospodarce rynkowej. Rządy państw Nowej Europy musiały najpierw skonstruować a potem godzić ze sobą w trakcie realizacji dwa rodzaje strategii. Pierwsza to strategia wzrostu realizowana na sposób keynesowski albo podażowy. Drugi rodzaj strategii dotyczył wyboru szybkości wdrażania reform. W tym samym czasie jedynym dylematem przywódców zachodnioeuropejskich był wybór między strategią popytową a podażową. Także późniejsze reformy zachodnioeuropejskie nakierowane na zmniejszenie deficytów były o wiele mniej skomplikowane niż konstruowanie projektów zmian ustrojowych.

Zaprezentowane dalej rozważania dotyczące reform ustrojowych i gospodarczych oparte będą na obserwacji dostosowania gospodarek państw Europy Środkowo-Wschodniej do standardów gospodarki rynkowej. Dane źródłowe stanowić będą (skwantyfikowane w postaci skal) opinie ekspertów Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju dotyczące stopnia zaawansowania reform w poszczególnych państwach, zawarte w bazie danych zawierającej informacje dla lat 1990–2012³⁵. Niestety wspomniana baza danych nie obejmuje Czech, ponieważ elity tego kraju uznały, że ich kraj jest o wiele bliżej gospodarki rynkowej niż inne państwa postkomunistyczne i nie musi współpracować z bankiem nastawionym na wspieranie transformacji gospodarczej (por. wcześniejsze uwagi o tzw. czeskim wyjątku).

Przyjrzyjmy się tym reformom:

1. Prywatyzacja wielkiej skali.
2. Mała prywatyzacja.

³³ P. Samecki, *Adaptability through change: from misdevelopment to a successful transition in Central Europe*, [w:] G. Gorzelak, G. Chor-Ching, K. Fazekas (red.), *Adaptability and Change: The Regional Dimensions in central and Eastern Europe*, Warszawa 2012, s. 88–89.

³⁴ R. Capello, G. Perucca, *Do Eastern Regions Move Towards an Endogenous Growth Pattern? A Diachronic Perspective of Regional Success Factors*, 7 th. Framework Programme, GRINCOH Deliverable n. P1.15, 2013.

³⁵ EBRD 2013, <http://www.ebrd.com/pages/research/economics/data/macro.shtml#ti> (dostęp: 20.01.2013).

3. Zarządzanie gospodarką i restrukturyzacja przedsiębiorstw (od etatyzmu do rynku).
4. Liberalizacja cen.
5. Handel i kursy walutowe.
6. Polityka konkurencji.

W ramach każdej z tych dziedzin mierzono poziom zaawansowania reform na skali od 1 do 4,5. Punktacja 1 oznaczała punkt wyjścia – brak reform, a punktacja 4,5 pełny standard gospodarki rynkowej.

Można uznać, że **wyбір szybkiego reformowania gospodarki jest zgodny z „duchem” podażowego i zarazem liberalnego nastawienia ideowego**. Jest bardzo prawdopodobne, że rządy tak postępujące liczyły na to, że względnie szybkie reformy wydatnie poprawią efektywność instytucji gospodarczych i dzięki temu wzrost gospodarczy będzie większy.

Zastanówmy się teraz czy rządy o relatywnie większej skłonności do prowadzenia polityki popytowej miały nastawienie antyreformatorskie. Przyjmijmy, że wskaźnikiem skłonności do prowadzenia takiej polityki są roczne deficyty budżetowe. Antyreformatorskie nastawienie jest odzwierciedlane przez współwystępowanie deficytów budżetowych i niskiego zaawansowania reform.

Analiza korelacyjna (przeprowadzona w oparciu o wcześniej opisane zagregowane bazy danych) pokazała, że współczynnik korelacji między rocznymi deficytami budżetowymi a tempem wdrażania reform jest nieistotny statystycznie. Rezultat ten oznacza, że nie ma argumentów na rzecz tezy, że rządy prowadzące politykę popytową miały nastawienie antyreformatorskie. Natomiast uprawnione jest stwierdzenie, że stymulacja budżetowa była uznawana za ważniejsze narzędzie osiągnięcia wzrostu niż wdrażanie reform. W tym przypadku **strategia popytowa polegała na dwu okolicznościach: stymulacji gospodarki identyfikowanej przez roczne deficyty budżetowe oraz relatywnie mały nacisk na reformy (wolniejsze tempo reform)**. W celu sprawdzenia tych oczekiwań wyprowadzona zostanie hipoteza 2, która będzie zweryfikowana w oparciu o rachunek korelacyjny.

Hipoteza 2. Dwie strategie pro wzrostowe 1/via stymulacja budżetowa i mały nacisk na reformy albo 2/via silny nacisk na reformy, mają poparcie statystyczne, ale bardziej skuteczna jest druga.

Stabilność polityczna a zaawansowanie reform oraz hipoteza 3

W trakcie dalszych rozważań podjęty zostanie, kluczowy dla tych badań, problem stabilności politycznej i zmiany instytucjonalnej. Zmiana instytucjonalna jest tu definiowana jako proces wdrażania (opisanych dalej reform). Nie ulega wątpliwości, że sukcesy w reformowaniu gospodarki zależą od stabilności rządów i ich poparcia przez opinię publiczną. Im bardziej stabilny rząd i im ma większe poparcie, tym bardziej może być konsekwentny we wdrażaniu reform. (Oczywiście o ile ma proreformatorskie nastawienie). W państwach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 90. XX w. sytuacja dość wyraźnie odbiegała od tych wymogów. Według wyliczeń M. Savage'a w ciągu około 20 lat 2/3 rządów w państwach Nowej Europy nie przetrwało kadencji³⁶. Najwięcej zmian miało miejsce w pierwszych latach po transformacji, później sytuacja zaczęła się stabilizować.

Inną niekorzystną okolicznością, z punktu widzenia wdrażania reform, była i jest nadal wrogość między partiami rządzącymi i opozycyjnymi, co sprawia, że następstwa zamiany pozycji między nimi dość dobrze obrazuje metafora wahadła. Nawiązując do analiz Sartoriego, który w państwach demokratycznych wyróżnił umiarkowane i spolaryzowane systemy pluralistyczne, stwierdzić należy, że systemy partyjne w państwach Nowej Europy są pluralistyczne i spolaryzowane. Nowe partie rządzące dość ostentacyjnie neguje dorobek poprzedników. Sytuację komplikuje pojawianie się i osiąganie znaczących pozycji przez nowe, nieistniejące dotychczas partie³⁷.

Paradoksalnie, względnie silna polaryzacja dwu partii politycznych może okazać się zjawiskiem sprzyjającym trwałości rządów. Z dotychczasowych badań wynika, że w takiej sytuacji wytwarza się silnie zideologizowane środowisko polityczne z dwoma biegunowymi partiami, wokół których tworzą się koalicje mniejszych partii. Tylko nieliczne partie mają możliwość przejścia z jednego bieguna do drugiego. Rządy formują się z partii jednego bieguna i są bardziej trwałe niż te, które wywodzą się z wielu różnych spektrów ideowych³⁸. Dość dobrze przystaje do tego opisy sytuacja w Polsce i trwałość rządów premiera Tuska.

³⁶ L.M. Savage, *A product of their bargaining environment; Explaining government duration in Central and Eastern Europe*, Paper prepared for the 2012 Political studies Association Annual Conference.

³⁷ A. Sikk, *How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe*, „European Journal of Political Research” 2005, Issue 3, s. 339–356.

³⁸ L.M. Savage, *A product of their bargaining environment...*; F. Grotz, T. Weber, *Party Systems and Government Stability in Central and Eastern Europe*, „World Politics” 2002, vol. 64, s. 699–740.

Jak pamiętamy z wcześniejszych analiz stabilność rządów jest w Nowej Europie nieco mniejsza niż w Zachodniej i dość zróżnicowana, co obrazuje tabela 2.

Informacje zawarte w tabeli pokazują znaczny poziom zróżnicowania stabilności politycznej. I tak np. przeciętny czas sprawowania władzy przez szefa rządu wynosił 3 lata, natomiast na Litwie tylko 1,9 roku, a w Polsce 4,5 roku.

Tabela 2. Stabilność rządów mierzona liczbą zmian w rządzie i długością sprawowania rządów przez szefa egzekutywy (w latach 1990–2010)

Państwa	Liczba zmian w rządzie, przeciętnie w roku	Przeciętna długość sprawowania władzy przez szefa egzekutywy (mierzona w latach)
Bułgaria	,52	2,8571
Czechy	,56	2,4762
Estonia	,68	3,7368
Węgry	,48	2,6190
Łotwa	,94	2,8421
Litwa	,79	1,8947
Polska	,65	4,4762
Rumunia	,85	2,4286
Słowacja	,39	3,2778
Słowenia	,44	3,8421
Ogółem	,63	3,0402

Źródło: obliczenia własne na podstawie opisanych wcześniej baz danych.

Oprócz stabilności politycznej duże znaczenie dla szybkości wdrażania reform ma potencjalna polityczna moc sprawcza rządu wyrażająca się liczbą uzyskanych głosów w wyborach. W dalszej części analiz podjęta zostanie próba sprawdzenia, w jaki sposób stabilność polityczna oraz potencjalna polityczna moc sprawcza rządu wiążą się z zaawansowaniem reform i wzrostem gospodarczym. Nawiązując, do wcześniejszych założeń oczekujemy, że stabilność polityczna sprzyja zmianie instytucjonalnej.

Hipoteza 3. Im większa polityczna moc sprawcza rządu (uzyskane głosy) i im bardziej stabilny jest rząd, tym większe zaawansowanie reform i relatywnie większy wzrost gospodarczy.

Partie polityczne i związki zawodowe a zaawansowanie reform gospodarczych oraz hipotezy 4, 5

Z wcześniejszych analiz „partisan theory” wynika, że sensowne jest poszukiwanie związku między ideologiczną orientacją rządu a jego polityką gospodarczą i stosunkiem do reform. Jak pamiętamy wybór strategii szybkiego reformowania gospodarki jest zgodny z „duchem” podaźowego i zarazem liberalnego nastawienia ideowego. Oczekiwać, zatem należy, że rządy partii prawicowych i centrowych są nastawione proreformatorsko natomiast rządy partii lewicowych cechują się odwrotnym nastawieniem.

Hipoteza 4. Im większa moc polityczna partii centrowych i prawicowych (udział w rządzie ważony przez liczbę dni) tym większe zaawansowanie reform.

Hipoteza 5. Im większa moc polityczna partii lewicowych (udział w rządzie ważony przez liczbę dni) tym mniejsze zaawansowanie reform (współczynnik ujemny).

Czy różnice ideologiczne rządów współwystępują z różnymi wskaźnikami stanu gospodarki? Weryfikacja hipotezy 1.

Informacje konieczne do weryfikacji hipotezy 1, zawiera tabela 3.

Jak wynika z tabeli, rządy lewicowe współwystępują ze znacznie większym długiem publicznym niż rządy prawicowe a zwłaszcza centrowe. Ponadto rządy lewicowe cechuje nieco większy fiskalizm oraz nieco większa skłonność do wydatków na cele socjalne. W zakresie wzrostu gospodarczego sytuacja jest niejednoznaczna.

Tabela 3. Charakterystyka ideowa rządów a wybrane wskaźniki stanu gospodarki (przeciętnie rocznie % w latach 1990–2010)

Ideowa charakterystyka rządów (wg partii szefa egzekutywy)	Całkowite wpływy podatkowe, jako % PKB	Dług publiczny w % PKB	Wydatki na świadczenia społeczne inne niż świadczenia w naturze w % PKB
Centrum	32,2	22,8	11,1
Lewica	36,1	43,2	14,2
Prawica	33,5	31,2	11,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie opisanych wcześniej baz danych.

Oprócz wskaźników uwzględnionych w tabeli, pod uwagę wzięto także poziom bezrobocia i inflację i stopę wzrostu PKB. Okazało się jednak, że te wskaźniki nie wiążą się (statystycznie znacząco) z orientacją ideową rządów. Oznacza to, że nie potwierdziły się oczekiwania wynikające z „partisan theory” mówiące o tym, że rządowi lewicowym towarzyszy mniejsze bezrobocie i większa inflacja, a prawicowym nieco większy wzrost. Niemniej jednak rządy lewicowe i prawicowe różnią się strategiami gospodarczymi i są to różnice zgodne z „duchem” „partisan theory”. **Wniosek: hipotezę 1 należy uznać za per saldo potwierdzoną.** Oznacza to, że: **różnice ideologiczne rządów (lewica, prawica, centrum) współwystępują z różnymi wskaźnikami stanu gospodarki (udział wydatków rządowych w PKB, dług rządowy w % PKB, transfery socjalne inne niż świadczenia w naturze w % PKB).**

Strategie pro wzrostowe i reformy. Weryfikacja hipotezy 2

W trakcie dalszych rozważań weryfikacji poddana zostanie hipoteza 2. Jak pamiętamy, składa się ona z dwu części. Zajmijmy się pierwszą z nich, mówiącą, że polityka pro wzrostowa może być prowadzona via stymulacja budżetowa i relatywnie mały nacisk na reformy. Nastawienie takie jest odpowiednikiem polityki popytowej nawiązującej do teorii Keynesa. Zobaczmy, jaka jest skuteczność takiej strategii postępowania.

Tabela 4. Roczny deficyt budżetowy w % PBB a stopa wzrostu PKB, w latach 1990–2010, w 10 państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Współczynniki korelacji Pearsona

	Roczna stopa wzrostu PKB w %
Roczny deficyt w % PKB	,377

Źródło: obliczenia własne na podstawie opisanych wcześniej baz danych.

Dość silna korelacja między deficytem budżetowym a roczną stopą wzrostu PKB pokazuje, że hojne wydatki rządowe są dość skutecznym działaniem pro wzrostowym. Rządy mogą liczyć na to, że korzyści ze wzrostu będą na tyle duże, że deficyty roczne nie będą powodować wzrostu długu publicznego.

Przejdźmy teraz do weryfikacji drugiej części hipotezy mówiącej o tym, że: **im większe zaawansowanie reform tym większe jest roczne tempo wzrostu.**

Tabela 5. Stopa wzrostu PKB a wskaźniki zaawansowania reform w latach 1990–2010, w 9 państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Współczynniki korelacji Pearsona (bez Czech)

	Duża prywatyzacja	Mała prywatyzacja	Zarządzanie gospodarką i restrukturyzacja przedsiębiorstw	Liberalizacja cen	Handel i kursy walutowe	Polityka konkurencji	Średni wskaźnik zaawansowania reform w danym roku
Tempo wzrostu PKB	,537	,552	,498	,349	,555	,412	,549
Roczny wzrost inflacji mierzony cenami konsumenta	–,277	–,382	–,305	–,245	–,310	–,287	–,370

Źródło: obliczenia własne na podstawie opisanych wcześniej baz danych.

Tabela pokazuje silny związek polityki reform i wzrostu, znacznie silniejszy niż w przypadku budżetowego wspierania wzrostu przez wydatki budżetowe. W tabeli 5 zamieszczono także dane na temat współwystępowania reform i inflacji. Wyraźnie widać, że postęp reform współwystępował ze zmniejszającymi się wskaźnikami inflacji. Prawdopodobnie współwystępowanie prorynkowych zmian instytucjonalnych z niskim niebezpieczeństwem inflacyjnym było dodatkowym efektem wzmacniającym korzystny klimat dla wzrostu gospodarczego. W efekcie taki sposób postępowania był bardziej skuteczny niż stymulacja popytowa.

Konkludując, stwierdzić należy, że hipoteza druga została w pełni potwierdzona. **Dwie strategie pro wzrostowe (1/via stymulacja budżetowa i mały nacisk na reformy albo 2/via silny nacisk na reformy, mają poparcie statystyczne, ale bardziej skuteczna jest druga.**

Polityczna moc sprawcza i stabilność rządów a zaawansowanie reform i wzrost gospodarczy. Weryfikacja hipotezy 3

Zebrane informacje potwierdzają obiegową opinię, że rządy cieszące się większym poparciem społecznym są relatywnie bardziej skuteczne we wdrażaniu reform. Im większa liczba głosów uzyskana przez partie rządzące, tym większa skuteczność rządu w zakresie reform i realizacji polityki wzrostu gospodarczego.

Z kolei wskaźniki identyfikujące współwystępowanie stabilności rządu z wdrażaniem reform mówią o tym, że największe znaczenie ma personalna kontynuacja misji szefa rządu. Relatywnie duże znaczenie pozy-

Tabela 6. Polityczna moc sprawcza i stabilność rządu a średnia punktacja wdrażania 6 reform oraz stóp wzrostu PKB, w 10 państwach w latach 1990–2010. Współczynniki korelacji Pearsona

	Polityczna moc sprawcza rządu = liczba głosów uzyskanych przez partie rządzące	Stabilność rządu		
		Liczba zmian w rządzie w ciągu roku	Jak długo szef egzekutywy jest na stanowisku	Jak długo rządzi partia szefa egzekutywy
Średnia punktacja wdrażania 6 reform	,345	–,257	,593	,391
Wzrost PKB	,301	–,189	,293	nieistotny

Źródło: obliczenia własne na podstawie opisanych wcześniej baz danych.

tywne ma także długość rządów partii, z której wywodzi się szef rządu, a negatywne częste zmiany w rządzie. Dość podobnie (z wyjątkiem stabilności partii rządzącej) układają się korelaty wzrostu gospodarczego. Biorąc pod uwagę opisane wyżej rezultaty badań, hipotezę trzecią należy uznać za potwierdzoną. Przypomnijmy jej treść. **Im większa polityczna moc sprawcza rządu (uzyskane głosy) i im bardziej stabilny jest rząd, tym większe zaawansowanie reform i relatywnie większy wzrost gospodarczy.**

Odnosząc to do opisanych wcześniej założeń badawczych stwierdzić należy, że stabilność polityczna jest ważnym czynnikiem sprzyjającym realizacji zmian instytucjonalnych.

Partie polityczne a zaawansowanie reform gospodarczych. Weryfikacja hipotez 4 i 5

Stosownie do wcześniejszych rozważań poświęconych teorii poplecznictwa oczekujemy, że rządy partii prawicowych i centrowych uzyskają większy postęp w reformach gospodarczych niż rządy partii lewicowych.

Udział w rządzie partii centrowych i prawicowych współwystępuje z relatywnie wysokimi wskaźnikami wdrażania reform. Odnośnie do partii lewicowych brakuje argumentów, żeby uznać ich udział w rządach za antyreformatoryski. Natomiast adekwatne jest stwierdzenie, że partie lewicowe są wyraźnie mniej skłonne do szybkiego wdrażania reform niż partie centrowe i prawicowe. Wniosek ten jest mniej więcej zgodny z efektem weryfikacji hipotezy 1 i potwierdza stosowalność „partisan

Tabela 7. Średnia punktacja wdrażania 6 reform a wskaźniki popularności i mocy politycznej partii o różnych cechach ideowych, w latach 1990–2010. Współczynniki korelacji Pearsona

	Udział % partii lewicowych w rządzie ważony przez liczbę dni	Udział % partii centrowych w rządzie ważony przez liczbę dni	Udział % partii prawicowych w rządzie ważony przez liczbę dni
Średnia 6 reform	Nieistotny	,196	,232

Źródło: obliczenia własne na podstawie opisanych wcześniej baz danych.

theory” do analizy strategii rządów w państwach Nowej Europy. W efekcie przeprowadzonych analiz **hipoteza 4 została potwierdzona, a 5 odrzucona i zostanie zmodyfikowana.**

Im większa moc polityczna partii centrowych i prawicowych (udział w rządzie ważony przez liczbę dni) tym większe zaawansowanie reform. Partie lewicowe są nieco mniej skłonne do szybkiego wdrażania reform niż partie centrowe i prawicowe.

Podsumowanie i wnioski

Przedmiotem opracowania były zjawiska gospodarcze i polityczne w państwach Europy Środkowo-Wschodniej od 1990 roku. Najważniejsze cele opracowania to: analiza strategii partii rządzących wobec wzrostu gospodarczego i reform gospodarczych, zbadanie, w jaki sposób stabilność lub niestabilność rządów wiąże się z zaawansowaniem reform i wzrostem gospodarczym oraz pokazanie znaczenia związków zawodowych w procesie wdrażania reform gospodarczych. Dla realizacji tych zamierzeń wyprowadzono sześć hipotez i poddano je empirycznej weryfikacji. Poniżej opisano efekty tych zabiegów.

1. Różnice ideologiczne rządów (lewica, prawica, centrum) współwystępują z różnymi wskaźnikami stanu gospodarki (udział wydatków rządowych w PKB, dług rządowy w % PKB, transfery socjalne inne niż świadczenia w naturze w % PKB).
2. Dwie strategie pro wzrostowe 1/via stymulacja budżetowa i mały nacisk na reformy albo 2/via silny nacisk na reformy, mają poparcie statystyczne, ale bardziej skuteczna jest druga.
3. Im większa polityczna moc sprawcza rządu (uzyskane głosy) i im bardziej stabilny jest rząd, tym większe zaawansowanie reform i relatyw-

nie większy wzrost gospodarczy. **Stabilność polityczna jest ważnym czynnikiem sprzyjającym realizacji zmian instytucjonalnych.**

4. Im większa moc polityczna partii centrowych i prawicowych (udział w rządzie ważony przez liczbę dni) tym większe zaawansowanie reform.
5. Partie lewicowe są nieco mniej skłonne do szybkiego wdrażania reform niż partie centrowe i prawicowe.

STRESZCZENIE

Dla realizacji zamierzeń badawczych wyprowadzono pięć hipotez i poddano je empirycznej weryfikacji. Poniżej opisano efekty tych zabiegów.

1. Różnice ideologiczne rządów (lewica, prawica, centrum) współwystępują z różnymi wskaźnikami stanu gospodarki (udział wydatków rządowych w PKB, dług rządowy w % PKB, transfery socjalne inne niż świadczenia w naturze w % PKB).
2. Dwie strategie pro wzrostowe a) via stymulacja budżetowa i mały nacisk na reformy albo b) silny nacisk na reformy, mają poparcie statystyczne, ale bardziej skuteczna jest druga.
3. Im większa polityczna moc sprawcza rządu (uzyskane głosy) i im bardziej stabilny jest rząd, tym większe zaawansowanie reform i relatywnie większy wzrost gospodarczy.
4. Im większa moc polityczna partii centrowych i prawicowych (udział w rządzie ważony przez liczbę dni) tym większe zaawansowanie reform.
5. Partie lewicowe są nieco mniej skłonne do szybkiego wdrażania reform niż partie centrowe i prawicowe.

Janusz T. Hryniewicz

POLITICAL PARTIES AND THEIR GOVERNMENTS IN THE FACE OF ECONOMIC GROWTH AND ECONOMIC REFORMS IN THE CENTRAL-EAST EUROPEAN COUNTRIES SINCE 1990

For realization plans of research five hypotheses were selected and verified. The results are described below.

1. Ideological differences of governments (left, right, centre) coexist with different indicators of economy.
2. Two pro-growth strategies; a) stimulation via budget and little pressure on reforms or b) high pressure on reforms, have statistical support, but more efficient is the second one.

3. The larger political power of the government (obtained votes) and the more stable is the government, the greater advancement of reforms and a relatively higher economic growth.
4. The higher the political power of centre and right parties, (participation in government weighted by number of days), the more advanced reforms and relatively higher economic growth.
5. Left parties are slightly less willing to quick implementation of reforms than right and centre parties.

KEY WORDS: *parties, governments, political stability, reform, economic strategies*

Bibliografia

- J.T. Addison, C. Schnabel, *International Handbook of Trade Unions*, Massachusetts 2003.
- K. Armingeon, D. Weisstanner, S. Engler, P. Potolidis, M. Gerber, *Comparative Political Data Set III 1990–2010*, University of Berne 2012.
- T. Beck, G. Clarke, A. Groff, P. Keefer, P. Walsh, *New tools in comparative political economy: The Database of Political Institutions*, „World Bank Economic Review” 2001, September.
- C. Boix, *Political Parties. Growth and Equality. Conservative and Social democratic Economic Strategies in the World Economy*, Cambridge University Press 1998.
- R. Capello, G. Perucca, *Do Eastern Regions Move Towards an Endogenous Growth Pattern? A Diachronic Perspective of Regional Success Factors*, 7th Framework Programme, GRINCOH Deliverable n. P1.15, 2013.
- Forecat 2012 Forecasts, Macro Data, Transition Indicators, <http://www.ebrd.com/pages/research/economics/data/macro.shtml#ti> (dostęp: 20.01.2013).
- G. Garrett, *Partisan Politics in the Global Economy*, Cambridge University Press 1998.
- J. Gardawski, *Współczesny neokorporatyzm w ujęciu socjologii ekonomicznej*, [w:] W. Pacheco (red.), *Szkice ze współczesnej teorii ekonomii*, Warszawa 2005.
- F. Grotz, T. Weber, *Party Systems and Government Stability in Central and Eastern Europe*, „World Politics” 2002, vol. 64.
- Happy Planet Index 2013, <http://www.happyplanetindex.org/data/> (dostęp: 8.12.2013).

- D. Hibbs, *The Partisan Model Of Macroeconomic Cycles: More Theory And Evidence For The United States*, „Economics & Politics” 1994, vol. 1.
- P. Keefer, *DPI2012, Database of Political Institutions: Changes and Variable Definitions*, Development Research Group, The World Bank Issued: December 2012.
- H. Kitschelt, Z. Mansfeldova, R. Markowski, G. Toka, *Postcommunist Party Systems. Competition, Representation and inter Party Cooperation*, Cambridge University Press 1999.
- R. Markowski, *Political parties and ideological spaces in East Central Europe*, „Communist and Post-Communist Studies” 1997, vol. 3.
- F. Müller-Rommel, K. Fettelschoss, P. Harfst, *Party government in Central Eastern European democracies: A data collection (1990–2003)*, „European Journal of Political Research” 2004, vol. 43.
- D. Ost, *Illusory Corporatism in Eastern Europe: Neoliberal Tripartism and Postcommunist Class Identities*, „Politics and Society” 2000, vol. 4.
- E. Palócz, *Different trajectories of Central Eastern European countries after the crisis*, [w:] G. Gorzelak, G. Chor-Ching, K. Fazekas (red.), *Adaptability and Change: The Regional Dimensions in central and Eastern Europe*, Warszawa 2012.
- A. Przeworski, F. Limongi, *Political Regimes and Economic Growth*, „The Journal of Economic Perspectives” 1993, vol. 3.
- J.E. Roemer, *The Strategic Role of Party Ideology When Voters are Uncertain in about How the Economy Works*, „The American Political Science Review” 1994, vol. 2.
- R. Rose, W.T.E Mishler, *Mass Reaction to Regime Change in Eastern Europe: Polarization or Leaders and Laggards?* „British Journal of Political Science” 1994, Issue 2.
- P. Samecki, *Adaptability through change: from misdevelopment to a successful transition in Central Europe*, [w:] G. Gorzelak, G. Chor-Ching, K. Fazekas (red.), *Adaptability and Change: The Regional Dimensions in central and Eastern Europe*, Warszawa 2012.
- L.M. Savage, *A product of their bargaining environment; Explaining government duration in Central and Eastern Europe*, Paper prepared for the 2012 Political studies Association Annual Conference
- S. Saxonberg, *Post-Communist Welfare Attitudes: Was Czech Exception is a Myth?* „East European Quaterly” 2007, vol. 1.
- J. Sepioł, *Przyszłość Europy Środkowej*, [w:] A. Kukliński, J. Woźniak (red.), *Transformacja sceny europejskiej i globalnej XXI wieku. Strategie dla Polski*, Kraków 2012.

- A. Siaroff, *Corporatism in 24 industrial democracies: Meaning and measurement*, „European Journal of Political Research” 1999, Issue 2.
- A. Sikk, *How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe*, „European Journal of Political Research” 2005, Issue 3.
- J.M. Sano, J.B. Williamson, *Is Corporatism the Answer to Union Decline?: A Cross-National Investigation*, Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, TBA, New York 2007, online, http://www.allacademic.com/meta/p177209_index.html (dostęp: 23.06.2012).
- O.H. Swank, *Popularity functions based on partisan theory*, „Public Choice” 1993, Issue 4.
- E. Tzelgov, *Communist successor parties and government survival in Central Eastern Europe*, „European Journal of Political Research” 2011, vol. 4.
- UNDP 2013 <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/> (dostęp: 25.04.2013).
- UNECE 2013 Statistical Database, compiled from national and international official sources, <http://w3.unece.org/pxweb/> (dostęp: 25.04.2013).
- M. Vachudova, *The Czech republic: The Unexpected Force of Institutional Constrains*, [w:] J. Zielonka, A. Pravda (red.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe. International and Transnational Factors*, Oxford University Press 2001.
- A. Vatta, *The enlargement of the European Union and social dialogue in Central and Eastern Europe*, „Perspectives on European Politics and Society” 2001, Issue 1.
- A. Volkens, *Quantifying the elections programmes. Coding procedures and controls*, [w:] I. Budge, H.-D. Klingerman, A. Volkens, J. Bara, E. Tannenbaum (red.), *Mapping Policy Preferences. Estimates for Parties, Elections and Governments 1945–1998*, Oxford University Press 2001.